

Предместніков О. Г.,
*кандидат юридичних наук, перший заступник начальника
Головного територіального управління юстиції у Херсонській області*

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ТА СКЛАДУ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

FEATURES OF THE STATUS AND COMPOSITION OF THE SYSTEM OF JUSTICE BODIES IN FOREIGN COUNTRIES

Виконано аналіз правових засад діяльності системи органів юстиції в зарубіжних країнах, визначено особливості їх статусу, складу та організації, а також обґрунтовано шляхи й напрями використання зарубіжного досвіду для вдосконалення статусу системи органів юстиції в Україні.

Ключові слова: *статус, органи юстиції, Білорусь, Казахстан, Молдова, Росія, США, Франція.*

Выполнен анализ правовых основ деятельности системы органов юстиции в зарубежных странах, определены особенности их статуса, состава и организации, а также обоснованы пути и направления использования зарубежного опыта для совершенствования статуса системы органов юстиции в Украине.

Ключевые слова: *статус, органы юстиции, Беларусь, Казахстан, Молдова, Россия, США, Франция.*

The analysis of the legal bases of activity of the system of justice bodies in foreign countries is made; also it was determined features of its status composition and organization, as well as substantiated ways and directions of using international experience to improve the status of the system of justice bodies in Ukraine.

Key words: *status, justice bodies, Belarus, Kazakhstan, Moldova, Russia, USA, France.*

Система органів юстиції є неодмінною складовою державного апарату кожної держави, що відповідає за розробку та реалізацію її правової політики, утвердження верховенства права, забезпечення належного функціонування юрисдикційних та пов'язаних із ними суб'єктів. Попри спільну мету своєї діяльності, статус, склад, компетенція та організація діяльності системи органів юстиції в різних країнах істотно відрізняються, що, у першу чергу, зумовлюється особливостями їх правової системи, конституційного ладу, практики й стану державного будівництва та суспільного розвитку. Сьогодні в рамках сучасних процесів євроінтеграції України, демократизації, гуманізації та децентралізації державного управління система органів юстиції України зазнає суттєвих реорганізаційних змін, у зв'язку з чим дуже важливим стає питання впровадження в Україні позитивного зарубіжного досвіду організації діяльності системи органів юстиції. З огляду на це в контексті вдосконалення статусу системи органів юстиції України й вбачаються актуальними питання зарубіжного досвіду організації системи органів юстиції.

Зазначимо, що деякі аспекти організації та діяльності органів юстиції в інших країнах раніше вже розглядалися такими вченими, як: Р.В. Будецький, А.Ю. Гулягін, І.І. Микульцею, І.Ю. Онопчук, В.О. Спасенко, А.Ф. Шестаков та інші. У той же час їх наукові роботи, здебільшого, присвячені конкретним питанням організації діяльності органів юстиції лише в окремих зарубіжних країнах без їх розгорнутого співставлення один з одним, водночас комплексно не характеризуючи загальні сутнісні риси та відмінності поточного правового статусу системи органів юстиції в різних країнах. Не можна не вказати й на

використання І.І. Микульцею застарілих даних щодо системи управління у сфері юстиції у Великобританії (що з 2007 р. здійснюється не «Департаментом лорда-канцлера, Міністерством внутрішніх справ, Департаментом генерала-атторнеев і генерала-соліситора» [1, с.159–160], а Міністерством юстиції). Саме тому метою нашої роботи є аналіз правових засад діяльності системи органів юстиції в зарубіжних країнах, визначення особливостей їх статусу, складу та організації, а також обґрунтування шляхів і напрямів використання позитивного зарубіжного досвіду в Україні.

Передусім, відмітимо, що основними факторами, від яких головною мірою залежить організація системи органів юстиції в сучасних країнах, є наступні. По-перше, це політичний режим і державний устрій, від якого залежить централізованість або децентралізованість управління у сфері юстиції, що здійснюється лише в рамках єдиної ієрархії міністерства юстиції або ж як міністерством юстиції та його органами, так і органами муніципальної влади й громадськими інституціями. По-друге, це ступінь і характер розподілу державної влади, що зумовлюють відмежованість органів державного управління у сфері юстиції від органів правосуддя, прокуратури тощо. І по-третє, це правонаступництво та правові традиції, що зумовлює збереження усталених особливостей та наслідування попередньо існуючої моделі організації системи органів юстиції. Наголосимо, що використання в Україні зарубіжного досвіду організації діяльності системи органів юстиції так само має відбуватись з урахуванням вищевказаних та інших об'єктивних факторів.

Правові засади організації та діяльності системи органів юстиції в різних країнах, як правило, скла-

дають відповідні профільні акти уряду та/або глави держави, а також відомчі акти міністерства юстиції з регулювання своєї діяльності та діяльності підвідомчих органів. Наприклад, це Указ Президента РФ від 13.10.2004 р. № 1313 [2], Декрет Уряду Франції від 09.07.2008 р. № 2008-689 [3], Постанова Міністра юстиції Польщі від 30.01.2015 р. № 59/15/BOF [4] та інші. Одним з небагатьох прикладів законодавчого регулювання статусу системи органів юстиції є Закон Республіки Казахстан від 18.03.2002 р. № 304-ІІ [5], що відображає саме системність органів юстиції, закріплюючи їх спільні завдання, принципи діяльності, повноваження, права та основи статусу.

Водночас, у різних країнах, згідно з особливостями їх правової системи, відрізняється ступінь і зміст урегульованості організації та діяльності системи органів юстиції – якщо Постанова Уряду Молдови від 03.10.2012 р. № 736 [6] визначає завдання, загальну компетенцію та статус керівництва (що показово – не тільки міністра, але й його заступників) Міністерства юстиції Молдови, то Декрет Уряду Франції від 09.07.2008 р. № 2008-689 у загальних рисах закріплює структуру Міністерства юстиції Франції та основні напрями діяльності його підрозділів. Структура органів юстиції в зарубіжних країнах часто закріплюється окремо від їх компетенції (наприклад, повноваження Головного управління юстиції Мінського облвиконкому визначені Рішенням облвиконкому від 09.03.2015 р. № 199 [7], а його структура – Розпорядженням голови облвиконкому від 25.04.2013 р. № 90р). Як на мене, такий підхід може негативно позначатись на раціональності, єдності й погодженості функціональної та організаційної основ діяльності органів юстиції.

У зв'язку з цим найбільш оптимальним постає саме комплексне законодавче врегулювання організації діяльності (статусу, гарантій, завдань, компетенції структури, статусу керівництва, засад відносин тощо) системи органів юстиції, що відповідає її провідній ролі в державі й дозволяє забезпечити необхідну стабільність, вивіреність, повноту та узгодженість правових засад функціонування системи органів юстиції.

Ліквідація органів юстиції районного рівня, оптимізація компетенції та структури системи органів юстиції України зумовили встановлення чинною редакцією Постанови Кабінету Міністрів України від 05.04.2014 р. № 85 граничної чисельності працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів на рівні 1 097 і 16 675 осіб. У свою чергу Міністерство юстиції ФРН налічує близько 760 співробітників [8], а згідно з Указом Президента РФ від 13.10.2004 р. № 1313 [2] у Російській Федерації чисельність працівників апарату Міністерства юстиції складає 672 особи, його територіальних органів – 2 839 осіб, зарубіжного апарату – 4 особи. Відповідно до цього, можливим і доцільним постає подальше скорочення кількості працівників системи органів юстиції України шляхом позбавлення їх невластивих і неактуальних повноважень,

ліквідації дублюючих і неефективних підрозділів, більш раціонального перерозподілу кадрів тощо.

Зважаючи на відсутність єдиного уніфікованого розуміння юстиції, її широку сферу та цілі, у зарубіжних країнах існують різні підходи до визначення складу та завдань системи органів юстиції (органів управління у сфері юстиції). Для пострадянських країн досить традиційною є наявність Міністерства юстиції та його територіальних органів при різному ступені відмежованості від них судів, органів прокуратури, органів пенітенціарної системи, що або незалежні від Міністерства юстиції, або ж підвідомчі йому. Зокрема у Республіці Білорусь систему органів юстиції, відповідно до Постанови Ради Міністрів Білорусі від 31.10.2001 р. № 1605 [9], складає саме Міністерство юстиції, головні управління юстиції облвиконкомів і Мінського міськвиконкому, відділи запису актів цивільного стану райміськвиконкомів і місцевих адміністрацій районів у містах, Будинки (Палаці) цивільних обрядів міськвиконкомів, а також підвідомчі державні організації (хоча останні не є суб'єктами владних повноважень і тому не мають розглядатись саме як органи юстиції). Водночас маємо зауважити помилковість віднесення І.І. Микульцею [1, с.161–162] до структури головного управління юстиції Мінського міськвиконкому Білорусі районних судів і адвокатів.

Відтак, до особливостей організації системи органів юстиції Білорусі насамперед відноситься організаційне утворення головних управлінь юстиції у складі облвиконкомів, що має наслідком їх подвійне підпорядкування відповідному облвиконкому та одночасно Міністерству юстиції Республіки Білорусь (п. 1 Положення, затвердженого Рішенням Мінського облвиконкому від 09.03.2015 р. № 199 [7]). Подібний підхід до організації діяльності територіальних органів юстиції значно ускладнює керівництво їх діяльністю та першочергово вимагає чіткого розмежування організаційно-розпорядчих повноважень Міністерства юстиції Білорусі та облвиконкомів. Проте ефективне функціонування територіальних органів юстиції залежить не тільки від їх конструктивних відносин і взаємодії з місцевими органами влади, але й від безпосередньої та безумовної підпорядкованості міністерству юстиції його територіальних органів. Отже, нами не вбачається нагальної потреби у прямому організаційному підпорядкуванні головних управлінь юстиції облвиконкомам (чи аналогічним місцевим органам влади в Україні), що цілком може бути замінено підконтрольністю та підзвітністю їм територіальних органів юстиції.

Іншою специфічною рисою організації в Білорусі системи органів юстиції є відособленість і відмежованість відділів запису актів цивільного стану від територіальних органів юстиції, що діють у складі райвиконкомів з подвійним підпорядкуванням райвиконкому та відповідному головному управлінню юстиції (п. 2 Положення, затвердженого Рішенням Лідського райвиконкому від 01.07.2013 р. № 674 [10]). Такий підхід до організації діяльності відді-

лів запису актів цивільного стану дозволяє фактично делегувати функції реєстрації актів цивільного стану місцевим органам влади (у даному випадку райвиконкомом, міськвиконкомом і місцевим адміністраціям районів у містах). Це, у свою чергу, сприяє підвищенню їх відповідальності й ролі в управлінні суспільними справами та розвантаженню головних управлінь юстиції при одночасному збереженні за ними достатніх організаційних і контрольних повноважень у цій сфері. Викладене також багато в чому кореспондує сучасним тенденціям децентралізації й демонополізації діяльності системи органів юстиції України, одним із аспектів чого є делегування повноважень з державної реєстрації місцевим органам влади.

У Російській Федерації система органів юстиції на федеральному рівні представлена Міністерством юстиції, діючим на підставі Указу Президента РФ від 13.10.2004 р. № 1313 [2], та його територіальними органами – головними управліннями/управліннями по суб'єктах федерації та федеральних округах. Федеральна служба виконання покарань і Федеральна служба судових приставів безпосередньо не визначаються органами юстиції, але підвідомчі Міністерству юстиції РФ. Така модель системи органів юстиції багато в чому подібна до організації системи органів юстиції в Україні, що передбачає формування територіальних органів юстиції лише на регіональному рівні для забезпечення виконання та впровадження рішень Міністерства юстиції на місцях. Водночас у Республіці Білорусь та Російській Федерації (як і в Україні) не передбачено утворення органів юстиції районного рівня, що, з одного боку, покладає на регіональні органи юстиції більше навантаження з точного та своєчасного виконання своїх повноважень нерідко на досить значній території, але, з іншого боку, дозволяє істотно спростити керівництво системою органів юстиції та мінімізувати організаційні, кадрові й матеріально-фінансові витрати на їх утримання та функціонування. Водночас у Республіці Казахстан, згідно зі ст. 8 Закону Казахстану від 18.03.2002 р. № 304-ІІ [5], до територіальних органів Міністерства юстиції відносяться не лише області, а й міста республіканського значення і столиці, районні та міські підрозділи юстиції, що може пояснюватись як істотним обсягом їх діяльності, так і значною територіальною віддаленістю.

Надання статусу самостійних органів виконавчої влади органам примусового виконання рішень юрисдикційних органів (як в Ізраїлі, РФ, Фінляндії [11, с. 814, 815]) і органам виконання покарань (як у РФ) з їх підвідомчістю міністерству юстиції донедавна мало місце й в Україні. Перевагою такого підходу насамперед є розвантаження міністерства юстиції від досить містких поточних питань виконання судових рішень і покарань, зосереджуючи його діяльність на загальному керівництві, спрямуванні, координації та контролі діяльності в цих сферах. До очевидних недоліків слід віднести необхідність формування та утримання додаткового управлінського

апарату як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Саме тому в Україні, як і в Білорусі та Казахстані, управління та відділи примусового виконання є відокремленими структурними підрозділами Міністерства юстиції та його територіальних органів. В окремих зарубіжних країнах, зокрема у ФРН, органи примусового виконання судових рішень також можуть бути підпорядковані судовій владі [11, с. 815]. Хоча, незалежно від статусу органів примусового виконання, вони завжди щільно пов'язані з судами, наприклад, у США Служба маршалів діє під егідою Департаменту юстиції, водночас функціонально спрямовуючись на організаційне забезпечення діяльності судів та виконання наказів, розпоряджень і процесуальних рішень суддів.

Крім того, вважаємо, що, з огляду на специфічний характер діяльності органів виконання покарань, пов'язаної з утриманням засуджених, їх перевихованням, ресоціалізацією та запобіганням вчиненню ними нових злочинів, може бути виправданим виділення їх в окремий центральний орган виконавчої влади або ж включення до структури Міністерства внутрішніх справ (як у Білорусі та Казахстані). Хоча водночас підпорядкування пенітенціарної системи міністерству юстиції є досить поширеною світовою практикою, що успішно застосовується, наприклад, в Австрії [12], Данії [13], Польщі [4], США [14, с. 157; 15], Франції [3], Японії [16, с. 18] та інших країнах, але тут ідеться насамперед про координацію та спрямування міністерством юстиції пенітенціарної служби, а не про її повну інтеграцію до складу самого міністерства юстиції.

Міністерство юстиції Республіки Молдова не має власних територіальних органів, що, насамперед, пояснюється порівняно невеликою територією країни та чисельністю її населення. Зважаючи на це, дещо незрозумілим постає окреме функціонування підвідомчих Міністерству юстиції Служби цивільного стану та Державної реєстраційної палати, інтеграція яких до складу Міністерства юстиції сприяла би спрощенню механізму управління та організації їх роботи. Іншими органами, що не підпорядковані, а лише підвідомчі Міністерству юстиції Республіки Молдова, є Департамент пенітенціарних установ, Національна інспекція з пробації та Агентство з адміністрування судових інстанцій. У даному випадку відокремлений статус перших двох органів, як вище вже вказувалось, пояснюється своєрідним характером їх діяльності з організації виконання покарань. Подібно до позбавлення Міністерства юстиції України повноважень у сфері судового управління, відокремлення від Міністерства юстиції Молдови Агентства з адміністрування судових інстанцій (що забезпечує організаційну діяльність судів) цілком логічно має на меті забезпечення незалежності судової влади при відправленні правосуддя.

Проте видається суперечливим віднесення Управління юстиції Гагаузії лише до підвідомчих органів Міністерства юстиції Молдови (Постанова Уряду Молдови від 03.10.2012 р. № 736 [6]). Наголосимо, що особливий правовий режим Гагаузії не повинен

порушувати цілісність та єдність усіх органів юстиції Молдови. Більш правильним вбачається встановлення підпорядкованості (а не підвідомчості) Міністерству юстиції відповідних територіальних органів юстиції, що мають спільно, чітко й послідовно реалізувати єдину державну політику. Водночас така підпорядкованість (як у Молдові відносно Гагаузії, так і в Україні після відновлення конституційного ладу в Автономній Республіці Крим та окремих районах Донецької та Луганської областей) може поєднуватися з особливим порядком призначення/звільнення керівництва територіальних органів юстиції, їх додатковою підзвітністю місцевим органам влади тощо.

У рамках децентралізації, демонополізації та демократизації державного управління в Україні також цікавою є модель децентралізованого управління у сфері юстиції у Сполучених Штатах Америки, що проявляється не в поширенні діяльності федерального Департаменту юстиції на рівень штатів, округів і графств, а в утворенні у штатах власних органів управління у сфері юстиції. Для порівняння, у Федеративній Республіці Німеччина, як наголошує І.І. Микульця [1, с. 160], основна частина управлінських функцій (наприклад, з питань прокуратури та виконання покарань) покладається на міністерства юстиції земель, але під контролем федерального міністра. У США означене, передусім, зумовлюється глибиною федералізації держави, партикуляризмом права та відособленістю судової системи штатів від федеральної судової системи. Разом із тим, як вказує Р.В. Будецький, федеральний Департамент юстиції США та підпорядковані йому органи не позбавлені законодавчо гарантованих механізмів впливу на органи влади штатів [14, с. 162], зокрема шляхом видання відповідних обов'язкових до виконання правових актів, контролю за їх виконанням і накладення стягнень у разі порушення таких актів.

В Японії до системи Міністерства юстиції також належать і органи прокуратури [16, с. 19]. Крім цього, органи прокуратури належать до системи Міністерства юстиції й у Австрії [12], Данії [13], США [14, с. 157; 15] та низці інших країн, зокрема у Франції Міністерство юстиції здійснює нагляд за діяльністю прокуратури та бере участь у призначенні прокурорів [3]. Досить показовим було виведення у 2010 р. прокуратури із системи Міністерства юстиції Польщі [17, с. 115], хоча вже у 2016 році посади Міністра юстиції та Генерального прокурора знову були об'єднані. Вважаємо, що подібне безпосереднє підпорядкування органів прокуратури міністерству юстиції може мати наслідком зосередження значних владних повноважень у міністра юстиції, який, передусім, є державним політичним діячем, а не професійним державним службовцем. У реаліях України (втім як і в більшості пострадянських країн) такий підхід навряд чи може розглядатись як конструктивний, оскільки незалежність прокуратури є елементом стримувань і противаг та становить одну з гарантій принципу розподілу влади в Україні.

Як наголошує С.В. Олефіренко [18, с. 128], у сучасних демократичних країнах суд, пенітенціарна

система, нотаріат, адвокатура, виконавча служба, реєстраційна служба та органи реєстрації актів цивільного стану діють під егідою міністерства юстиції й становлять фундамент державного управління в цій сфері. На нашу думку, даний висновок є надто узагальненим, оскільки лише в частині демократичних країн питання діяльності судів, пенітенціарної системи та прокуратури тією чи іншою мірою дійсно відносяться до компетенції міністерства юстиції. Зокрема, наприклад, в Австрії [12] та Данії [13] до системи Міністерства юстиції належать суди, а в Данії [13] – ще й поліція; на Міністерство юстиції Франції покладено нагляд за судочинством і його адміністрування [3]. Федеральне міністерство юстиції та захисту споживачів ФРН також відповідає за здійснення правосуддя [8], а в його віданні перебувають Федеральна судова палата, Генеральний федеральний прокурор при ній, Федеральний патентний суд, патентні бюро та деякі інші установи [8]. Подібна підвідомчість судових і правоохоронних органів міністерству юстиції, хоча й може бути виправданою в окремих країнах, у контексті сучасних реалій державного будівництва в Україні вбачається нами дещо надмірною й такою, що допускає можливість впливу міністерства юстиції на правосуддя та правоохоронну діяльність.

Дія Сполучених Штатів Америки традиційною й усталеною є широка сфера діяльності безпосередньо очолюваного Генеральним прокурором США Департаменту (Міністерства) юстиції (у Канаді Міністр юстиції також одночасно має статус Генерального прокурору [19]). Зокрема до відання Департаменту юстиції США серед іншого віднесені не тільки органи прокуратури, Служба маршалів, Федеральне бюро тюрем, але й Федеральне бюро розслідувань, Національне бюро Інтерполу [15] тощо. Помітне місце у структурі Департаменту юстиції США посідає Генеральний солісітор США, діяльність якого направлена на представництво в судах інтересів уряду та держави в цілому. Фактично Департамент юстиції США, будучи провідним федеральним органом у нормотворчій і правозастосовній сферах, галузях прокурорського нагляду та національної безпеки, є аналогом не лише Міністерства юстиції України, але й Генеральної прокуратури та Міністерства внутрішніх справ. Попри ефективність такої моделі організації Департаменту юстиції у США, подібне злиття Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури з підпорядкуванням йому низки правоохоронних органів не вбачається доцільним через відмінності форм правління у США та Україні, недостатній ступінь розбудови в Україні правової держави та громадянського суспільства, низький рівень політико-правової культури й відсутність необхідної стабільності політико-правової системи та конституційного ладу.

Таким чином, у зарубіжних країнах система органів юстиції, як правило, представлена профільним міністерством юстиції, його територіальними органами, органами виконання судових рішень і покарань, а також іншими підвідомчими спеціалі-

зованими органами. Організація діяльності органів юстиції в зарубіжних країнах виявляє, зумовлені особливостями державного ладу, правовими звичаями та іншими факторами, істотні відмінності в частині конкретного складу системи органів юстиції, ступеня їх самостійності та централізованості, підвідомчості міністерству юстиції судів і органів прокуратури тощо. Використання зарубіжного досвіду

в Україні першочергово актуалізує подальшу децентралізацію діяльності органів юстиції зі збереженням чіткої внутрішньої ієрархії в їх системі, скорочення управлінського апарату та персоналу органів юстиції, упорядкування статусу підрозділів державної виконавчої служби та виконання кримінальних покарань, збереження нинішньої відокремленості органів юстиції від судів і прокуратури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Микульця І.І. Адміністративно-правовий статус органів юстиції України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.І. Микульця ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2014. – 203 с.
2. Вопросы Министерства юстиции Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации от 13.10.2004 г. № 1313 ; Собрание законодательства Российской Федерации. – 2004. – № 42. – Ст. 4108.
3. Décret relatif à l'organisation du ministère de la justice : du 09.07.2008, № 2008-689 // Journal officiel de la République française. – 2008. – № 161. – Texte 19.
4. Regulamin organizacyjny Ministerstwa Sprawiedliwości : Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości Rzeczypospolita Polska : z dnia 30.01.2015 r., № 59/15/BOF // Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości. – 2015. – Poz. 54.
5. Об органах юстиции : Закон Республики Казахстан от 18.03.2002 г. № 304-ІІ ; Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2002. – № 6. – Ст. 67.
6. Об организации и функционировании Министерства юстиции : Постановление Правительства Республики Молдова от 03.10.2012 г. № 736 ; Monitorul Oficial. – 2012. – №. 212–215. – Ст. 799.
7. Положение о главном управлении юстиции Минского областного исполнительного комитета : Решение Минского областного исполнительного комитета от 09.03.2015 г. № 199 ; Минский областной исполнительный комитет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minobljust.gov.by/ru/polojenie>.
8. Aufgaben und Organisation Ministerium / Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [Electronic resource] – Access mode: http://www.bmjv.de/DE/Ministerium/AufgabenOrganisation/AufgabenOrganisation_node.html.
9. Об утверждении Положения о Министерстве юстиции Республики Беларусь : Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 31.10.2001 г. № 1605 ; Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2001. – № 107. – Ст. 5/9385.
10. Положение об отделе записи актов гражданского состояния Лидского районного исполнительного комитета : Решение Лидского районного исполнительного комитета от 01.07.2013 г. № 674 ; Лидский районный исполнительный комитет [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lida.by/infraestructura/134/134/doc/5193.html>.
11. Чумак О.О. Практика організації діяльності органів примусового виконання рішень іноземних держав / О.О. Чумак ; Форум права. – 2011. – № 4. – С. 813–817.
12. Das Ministerium / Die Österreichische Justiz [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.justiz.gv.at/web2013/home/ministerium/ministerium~8ab4ac8322985dd501229ce310cb0098.de.html>.
13. Ministeriet / Justitsministeriet [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.justitsministeriet.dk/ministeriet>.
14. Будецький Р. Особливості управління юстицією у Сполучених Штатах Америки: організаційно-правовий аспект / Р. Будецький ; Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 3. – С. 155–164.
15. Organization, mission and functions manual / The United States Department of Justice [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.justice.gov/jmd/organization-mission-and-functions-manual>.
16. Онопчук І. Особливості компетенції й організаційної структури Міністерства юстиції Японії / І. Онопчук ; Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 15–19.
17. Наулік Н. Прокуратура в системі органів державної влади Республіки Польща / Н. Наулік ; Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 4. – С. 114–119.
18. Олєфіренко С.В. Становлення органів юстиції в контексті українського державотворення / С.В. Олєфіренко ; Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 128–134.
19. Minister of Justice and Attorney General of Canada / Government of Canada [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.canada.ca/en/government/ministers/jody-wilson-raybould.html>.